

Štatistiky obyvateľstva v Uhorsku v 18. storočí

Mária Kohútová, Historický ústav SAV

V prvej polovici 18. storočia v Uhorsku neexistovala štátna evidencia ani prirodzeného pohybu obyvateľstva, ani priestorovej mobility. Existovali síce cirkevné matriky, kam zapisovali krsty, sobáše a pohreby. Oficiálne uznané náboženstvo bolo katolícke, ďalšie kresťanské náboženstvá boli iba trpené. Všetky matričné udalosti, aj vyznavačov iných náboženstiev mali byť evidované v katolíckych matrikách. Nekatolíci sa vyhýbali zapisovaniu do katolíckych matrik a kvalita v nich závisela aj na usilovnosti farárov, ktorí boli povinní viesť matriky.

Od roku 1770 medzi vážne záujmy štátu sa dostal aj vývoj obyvateľstva. Miestodržiteľský úrad rozhodol, že evidenciu základných udalostí ľudského života nemá evidovať iba cirkev. Kráľovná Mária Terézia prikázala pripraviť zavedenie súpisu duší v celom uhorskom kráľovstve, ktorý sa mal pravidelne, každoročne opakovať. Predchodcami celouhorského súpisu duší boli súpisy slobodných kráľovských miest z rokov 1762-1764. Tieto súpisy vznikli z podnetu Uhorskej kráľovskej dvorskej komory v Bratislave. Komora mala vypracovať pre panovníčku správu o stave slobodných kráľovských miest, ktoré aj v tom období mali významné miesto v politickom, hospodárskom aj kultúrnom živote uhorského kráľovstva. Aby získala potrebné podklady, obrátila sa v marci 1762 na mestá so žiadosťou, aby podali správy, ktoré mali obsahovať odpovede na 87 otázok. Pätnásta otázka sa týkala obyvateľstva. V mestách preto prebehli osobitné súpisy, aby mohli odpovedať aj na túto otázku. Komora žiadala uviesť približný počet obyvateľov oboch pohlaví, z toho počet mužov a žien a ich náboženstvo, počet šľachticov v meste, koľkí z nich sú usadení na meštianskych pozemkoch, teda ako znášajú verejné bremená, koľkí vlastnia šľachtické kúrie. Ďalej počet remeselníkov a aké remeslo vykonávajú, aspoň približný počet iných obyvateľov a čím sa živia. Komora sa zaujímala aj o to, ktoré jazyky obyvatelia najviac používajú a aký je približný počet školskej mládeže oboch pohlaví. Informáciu o jazykoch potrebovala pre administratívne účely. Z požiadaviek vidieť, že Komora sa uspokojila s približnými údajmi. A aj keď žiadala vykonanie súpisov, nijako bližšie ich neusmernila. Bolo vecou miest, ako získajú potrebné údaje. Preto aj štruktúra súpisov z jednotlivých miest je rôzna a navzájom sú vlastne neporovnateľné. Zachovali sa súpisy zo siedmich miest. Spoločným znakom týchto súpisov je, že ich nerobili podľa jednotlivcov, ale podľa domácností, prípadne súpisovou jednotkou bolo obyvateľstvo jedného domu. Domácnosť reprezentovala hlava domácnosti, preto vo všetkých súpisoch, okrem Brezna, uvádzajú jej meno a na ňu sa vzťahuje aj najviac údajov. Rovnaké je rozdelenie obyvateľstva podľa dvoch vekových skupín, dospelí a deti, pričom nie je stanovená hranica dospelosti. Ďalším spoločným znakom je rozdelenie podľa pohlavia a náboženstva. Predmetom zisťovania bolo aj z akého materiálu sú domy v meste. Boli tri základné možnosti, kamenné, murované, drevené a ich kombinácie. V Trnave mali domy aj z nepálených tehál. Pokrytie striech zapísali len v niektorých mestách (strechy šindľové, slamené). V niektorých súpisoch je aj zamestnanie obyvateľov, prípadne sociálne postavenie, alebo delenie na majiteľov domov a nájomníkov.

V rokoch 1771-1784 vykonávali súpisy duší, *conscriptioes animarum*, ktoré potom nahradili jozefínskym sčítaním obyvateľstva v rokoch 1784-1787. Po smrti Jozefa II. súpisy duší zasa obnovili. Tieto súpisy znamenajú podrobnejšiu a presnejšiu evidenciu obyvateľstva. Netýkali sa len slobodných kráľovských a banských miest, ale aj zemepánskych miest a dedín. Pri tejto evidencii obyvateľstva vznikali dva druhy písomností, súpisy obyvateľstva a výkazy obyvateľstva. Súpisy tvorili základnú evidenciu a na ich základe vyhotovovali výkazy, ktoré predkladali Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade na ďalšie spracovanie.

Súpisy duší v slobodných kráľovských mestách nariadila z podnetu panovníčky Miestodržiteľská rada v máji 1771. Vo výkazoch mali okrem iného vyznačiť počet a náboženstvo remeselníkov podľa vykonávaného remesla, osobitne majstrov, tovarišov a učňov. V júni 1772 miestodržiteľská rada konštatovala, že viaceré slobodné kráľovské mestá síce výkazy predložili, ale sú rôznotvaré a preto neporovnateľné a nedá sa podľa nich vypracovať všeobecný výkaz. Miestodržiteľská rada vypracovala novú inštrukciu, ktorú panovníčka schválila a potom ju rozposlala magistrátom aj s krátkym návodom. Prikazuje v nej, že súpis treba urobiť podľa novej schémy, každoročne, krátko pred koncom občianskeho roka. Miestodržiteľskej rade ho majú poslať začiatkom nasledujúceho roku čím skôr, ale

najneskôr do konca februára. Závazná schéma mala jednoduchú tabuľkovú úpravu. Výkaz mal dve časti. V prvej mali uviesť počet obyvateľstva podľa pohlavia, náboženstva (katolíci, nekatolíci), vekových skupín (dospelí, maloletí) a počet manželských párov. Druhá časť obsahovala podrobné údaje o zamestnaneckej a sociálnej štruktúre obyvateľstva. Návod vysvetľoval aj niektoré pojmy. Napríklad za maloletých mali považovať všetkých, ktorí nedovŕšili 15 rokov. K celkovému výkazu mali pripojiť aj výkaz o uzavretých manželstvách (*conscriptio matrimoniorum*) a výkaz o úbytku a prírastku obyvateľstva (*conscriptio de et accrescentiae animarum*). Z návodu vyplývalo, že súpis sa mal týkať aj šľachticov. Miestodržiteľská rada však znovu nebola spokojná s predkladaním výkazov. V júni 1774 poslala magistrátom miest list, v ktorom za príčinu oneskorovania súpisov videla to, že mestskí úradníci sú veľmi zaujatí práve v čase, keď by mali robiť súpis. Preto individuálny súpis mali urobiť majitelia domov, odovzdať obvodným kapitánom a tí magistrátu. Ten na ich základe mal urobiť sumárny výkaz za mesto a začiatkom roka ho predložiť miestodržiteľskej rade. Roku 1780 miestodržiteľská rada znovu upravila výkaz, dala ho vytlačiť a vo viacerých exemplároch ho poslala magistrátom. Používaním tlačív sa im mala uľahčiť práca a dosiahnuť väčšia uniformita mestských výkazov. Jeden vyplnený exemplár mali mestá poslať miestodržiteľskej rade do konca februára nasledujúceho roku, jeden si odložiť do archívu. Miestodržiteľská rada spresnila aj pojem maloletý a dospelý. Dospelí muži boli od dovŕšenia 18. roku, ženy od dovŕšenia 15. roku. Do výkazu pribudli rubriky o narodených a zomrelých, zvýšil sa počet údajov o manželstvách, v rubrikách o náboženstve osobitne bolo treba uviesť pravoslávnych aj židovské obyvateľstvo.

Súpisom duší v stoliciach poverili kňazov. Každoročne mali pripraviť štatistiku narodených, pochovaných a sobášených a štatistiku všetkého obyvateľstva farnosti. Najviac problémov bolo s uvádzaním veku pri sobášoch a úmrtiach, pretože často sa tieto údaje nedali zistiť ani z matrik. Keďže kňazi dostali k pastoračným povinnostiam ďalšiu úlohu a nemali na ňu dost' času, prenechávali svetským vrchnostiam dotazníky, aby ich vyplnili. Úrady to často chápali tak, že kňazi nemajú dostatok pochopenia pre požiadavky štátnych orgánov. Kňazi sa nezbavili povinnosti zúčastňovať sa na evidencii obyvateľstva ani keď Jozef II. zrušil status *animarum* a zaviedol všeobecné a každoročné sčítanie obyvateľstva. Pri ňom museli kňazi dozeráť na vojakov, ktorí údaje o obyvateľstve spisovali.

Podľa pokynov pre celouhorský súpis duší hlavná úloha pri jeho organizácii pripadla stoličnej správe. Súpisy mali byť zostavené podľa okresov v stoliciach, v nich podľa jednotlivých sídiel s definíciou, či ide o dedinu, mestečko (zemepánske mesto) alebo iné sídlo. V miestach, kde žili katolíci aj nekatolíci, nekatolícki duchovní mali zahlásiť všetky náležitosti katolíckemu farárovi a ten potom vyplnil príslušné tabuľky za celú obec. Katolícki farári mali osobitne vyplňovať údaje za sídlo farnosti a osobitne za filiálne obce. Vyplnené tabuľky a súpisy mali odovzdať svojmu arcidiakonovi. V oblastiach, kde neboli katolíci, vyplnili tabuľky nekatolícki duchovní a odovzdali ich úradníkovi okresu. Tým odovzdali materiály aj arcidiakoni. Z týchto materiálov mali stoliční úradníci vypracovať súhrnné tabuľky za celú stolicu. Boli štyri druhy tabuliek: *Status animarum*, *Conscriptio matrimoniarum*, *Conscriptio decrescentiae*, *Conscriptio accrescentiae*. Spracované údaje mal podžupan urýchlene poslať miestodržiteľskej rade. Najznámejšie sú zosumarizované stoličné výkazy z celého Uhorska z rokov 1777 a 1778.

Základné rozdelenie obyvateľstva v rokoch 1777 a 1778 bolo podľa náboženstva na katolíkov, nekatolíkov, schizmatikov, židov a Turkov. Za katolíkov považovali rovnako rímskych aj gréckych katolíkov, za nekatolíkov luteránov a kalvínov, schizmatici boli pravoslávni, Turkov nechápali ako národnosť, ale ako vyznavačov islamu. Do súpisu v obciach mali zapísať iba neurodzených ľudí. Zápis obsahoval meno manžela a manželky, ich synov a dcér podľa náboženstva a veku, sociálne postavenie manžela (sedliak, želiar, podželiar, slobodník alebo iného pôvodu). Vekové delenie bolo na dospelých a osoby pod 15 rokov. Do rubriky *Extranei quasi domiciliantes* mali zapísať ľudí, ktorí boli doma na inom mieste, ale už dlhšie sa zdržiavali v mieste súpisu, či už u príbuzných alebo známych alebo z inej príčiny. Nemali tam zapísať takých ľudí, ktorí sa na jeden či dva dni vzdialili z domu. Tých mali zapísať ako by boli prítomní. Sluhov a slúžky mali zapísať za mená členov rodiny u ktorej slúžili. Osobitne zapísali pravoslávnych a protestantských duchovných a ich rodiny.

Do výkazu sobášených mali zapísať všetky sobáše v období medzi jednotlivými súpismi duší. Rozdelenie podľa stavu bolo len na neurodzených, sluhov, vojakov, židov. Sobášny vek zapisovali podľa päťročných vekových skupín od 16 do 70 rokov. Tento súpis nie je rozdelený podľa náboženstva.

Do výkazu narodených zapísali deti nepriviligovaných rodičov, sluhov, vojakov, židov, deti narodené na cestách, vo väzení, nemanželské, zomrelé pri pôrode, odložené, počet detí, ktoré sa nenarodili doma. Náboženstvo rodičov mohlo byť katolícke, nekatolícke, iné, židovské.

Do výkazu zomrelých zapísali počet kňazov, rehoľníkov, nepriviligovaných, sluhov, vojakov, židov, a počet tých, ktorí dostali posledné pomazanie. Ďalej sú nájdení mŕtvi, náhle zomrelí a zomrelí pri pôrode. Tu ide i deti, nie aj o matky, lebo počet je ten istý, ako v súpise narodených. Náboženstvo má tri možnosti, katolíci, nekatolíci, židia.

Prehľad výsledkov súpisov niektorých slobodných kráľovských a banských miest

Mesto	Rok		
	1778	1781	1782
Bratislava	28 705	29 774	29 233
Trnava	5 179	7 702	7 037
Svätý Jur	1 599	2 121	2 097
Pezinok	3 840	4 007	4 005
Modra	4 809	4 870	4 925
Skalica	5 208	5 689	5 699
Trenčín	2 735	3 321	3 069
Komárno	10 144	10 459	10 630
Kremnica et in villis	10 646		
Kremnica		5 312	5 198
Nová Baňa	2 769	2 903	2 932
Banská Bystrica	5 119	5 059	4 988
Brezno	2 204	2 547	2 603
Lubietová	1 153	1 200	1 188
Zvolen	1 832	1 737	1 779
Krupina	2 940	2 974	2 707
Banská Štiavnica	2 755		
Banská Štiavnica (s poddanskými dedinami)		25 543	20 753
Pukanec	3 223	2 273	2 287
Banská Belá	1 528	1 624	1 543
Košice	6 127	5 728	5 858
Prešov	5 719	5 743	5 798
Bardejov	3 254	3 498	3 536
Sabinov	1 797	2 006	1 997
Levoča	4 304	4 909	5 034
Kežmarok	3 961	3 937	3 873

Súpis z roku 1781 je známy zatiaľ iba z tabuľky výsledkov súpisu v stoliciach, a slobodných kráľovských mestách. Tu je použité nové územnosprávne členenie, ktoré zaviedol Jozef II. Uhorsko rozdelil na 10 dištriktov, Slovensko bolo rozčlenené zhruba do troch dištriktov. V tabuľke v rámci dištriktov je členenie na bývalé stolice a slobodné kráľovské mestá v nich. Celkový počet duší je rozdelený na dospelých a deti. Tí sú ďalej delení ako Plebei domiciliati, čiže nepriviligovaní domáci, podľa náboženstva na katolíkov, nekatolíkov schizmatikov a židov. Bez ohľadu na náboženstvo sú uvedení chudobní, ktorí žobrali od domu k domu a úradníci a verejní služobníci. Osobitne sú počítaní

katolícki kňazi, nekatolícki duchovní, pravoslávni popi, rehoľníci a rehoľníčky, kazatelia. Až potom je počet narodených a zomrelých a počet jestvujúcich manželstiev. Zvláštnosťou je pomerný počet katolíkov ku nekatolíkom, mŕtvych k živým, mŕtvych k narodeným a manželstiev k narodeným. Potom nasleduje tabuľka o úrode obilia a sena, ktorá má podľa stolíc aj počet sídiel a ich rozdelenie na slobodné kráľovské mestá, zemepánske mestá a dediny a počet sedliakov, želiarov a podželiarov.

Prehľad výsledkov súpisov stolíc

Stolica	Rok		
	1778	1781	1782
Bratislavská	141 157	150 354	151 089
Nitrianska	224 237	247 630	252 212
Trenčianska	187 167	194 926	198 414
Oravská	61 340	66 647	66 507
Liptovská	37 855	46 180	46 713
Turčianska	28 805	28 410	28 104
Tekovská	74 525	79 896	79 643
Zvolenská	42 955	46 661	47 301
Hontianska	77 145	86 523	86 833
Zemplínska	149 121	164 166	169 075
Šarišská	86 117	107 311	102 772
Spišská	72 837	88 382	87 538
Gemerská	80 830	79 676	92 326

Z literatúry je známa aj tabuľka výsledkov súpisu z roku 1782. Celkový počet obyvateľov je rozdelený len na dospelých a deti. Narodení a zomrelí sú už delení aj podľa pohlavia, mŕtvi ešte aj na dospelých a deti, a je tu aj rubrika pre mŕtvonarodených. Ďalej je uvedené koľko obyvateľov pribudlo a koľko ubudlo a skutočný prírastok. Je tam aj počet uzavretých manželských zväzov a počet trvajúcich manželstiev.

Hrubá miera pôrodnosti roku 1777 bola 58,7 promile, hrubá miera úmrtnosti 44,6 promile. Prirodzený prírastok bol 14 promile. Roku 1781 bola hrubá miera pôrodnosti 49,2 promile, hrubá miera úmrtnosti 33,8 promile, prirodzený prírastok bol 15,4 promile. Aj z nasledujúcich tabuliek počtu obyvateľov v niektorých stoliciach a slobodných kráľovských a banských mestách vidieť rast počtu obyvateľov na území Slovenska.

Pramene a literatúra

Magyar országos levéltár, A 39, Acta generalia, No 3219/1780

Univerzitná knižnica v Bratislave, Oddelenie starých tlačí, Tabella conscriptionis animarum...pro Anno 1781...

Kovacsics J. red.: A torténeti statisztika forrásai, Budapest 1957, tabuľka 13

Žudel J.: Súpisy obyvateľstva slobodných kráľovských miest na Slovensku z 2. polovice 18. storočia. Slovenská archivistika, XXII, 1987, č.1, s. 82-101.

Štúdia je spracovaná v rámci grantu 2/7098/20 Človek a jeho mikrosvet v období novoveku